
ТЕОРІЯ ПРАВА

УДК 346.7 | DOI: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2020\(112\) 01](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2020(112) 01)

КОЖЕВНИКОВА Вікторія

E-mail: bojko.v1909@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0410-6756

д. ю. н., професор кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права Київського національного торговельно-економічного університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

КАБЕНОК Юлія

E-mail: y.kabenok@knute.edu.ua
ORCID: 0000-0001-9342-3835

к. ю. н., доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права Київського національного торговельно-економічного університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

ЗЛОВЖИВАННЯ СУБ'ЄКТИВНИМ СІМЕЙНИМ ПРАВОМ

Досліджено доктринальні підходи до розуміння сутності поняття «суб'єктивне сімейне право». Визначено законодавчі особливості, правова природа регулювання інституту зловживання суб'єктивним сімейним правом. Розкрито специфіку правомірного та неправомірного застосування суб'єктивного сімейного права в контексті проблеми зловживання батьківськими правами.

Ключові слова: суб'єктивне право, здійснення права, сімейні відносини, правомочність, батьківські права, дитина, зловживання.

Кожевникова В., Кабенюк Ю. Злоупотребление субъективным семейным правом. Исследованы доктринальные подходы к сущности понятия «субъективное семейное право». Определены законодательные особенности, правовая природа регулирования института злоупотребления субъективным семейным правом. Раскрыта специфика правомерного и неправомерного применения субъективного семейного права в контексте проблемы злоупотребления родительскими правами.

Ключевые слова: субъективное право, осуществление права, семейные отношения, правомочность, родительские права, ребенок, злоупотребления.

Постановка проблеми. Проблеми зловживання суб'єктивним цивільним правом завжди викликали особливий інтерес у дослідників цивілістичної науки. Водночас поза увагою вчених залишається питання

зловживання суб'єктивним сімейним правом, специфіка та особливості, притаманні сімейно-правовій науці з огляду на унікальну правову природу галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одним з останніх вітчизняних досліджень з окресленої тематики суб'єктивного цивільного права, проблем здійснення та пов'язаних з цим зловживань є доктринальні праці О. Кота [1]. Додаткової уваги в контексті цього дослідження набули наукові публікації С. Серьогіна [20], В. Резнікової [19], С. Глібко [14], О. Скакун [16] та інших.

Метою статті є обґрунтування науково-теоретичних підходів до категорії «зловживання правом», що пов'язано з закономірностями правового регулювання зловживань суб'єктивними особистими немайновими та майновими правами учасників сімейних відносин і визначення правового розуміння зловживання сімейним правом.

Матеріали та методи. Для реалізації зазначеної мети й виконання поставлених завдань у процесі наукового дослідження використано сукупність методів наукового пізнання. Методологічною основою статті стали загальнофілософські підходи, а також загальнонаукові та спеціально-наукові методи.

Результати дослідження. Категорія зловживання суб'єктивним сімейним правом залишається недостатньо дослідженою в сімейно-правовій науці, попри її актуальність та важливість для розвитку сучасної доктрини. Так, в юридичній літературі загалом висвітлюються різні підходи до правового розуміння зловживання суб'єктивним правом взагалі. О. Кот справедливо наголошує, що аналіз проблеми зловживання правом тісно пов'язаний із необхідністю з'ясування самого поняття «суб'єктивне право». Межа суб'єктивного права як моделі поведінки визначається тими правомочностями, що входять до змісту цього права [1, с. 133].

У тлумачному словнику В. Даля дієслово «зловживати» пояснюється як вживати на зло, на лиху справу, на шкоду, на шкоду собі або іншому, спотворювати, звертати добрий засіб на лиху справу. Іменник «зловживання» визначається як дія та наслідок її, сама справа [2, т. 1, с. 1709].

Великий тлумачний словник сучасної української мови розкриває значення слова «зловживати» як: вживати, використовувати щонебудь на зло чи шкоду комусь. Віддієслівний іменник «зловживання» тлумачиться як: 1) дія зі значенням зловживати; 2) провина, пов'язана з незаконними чи злочинними діями [3, с. 463].

Ідеї свободи, меж свободи та неприпустимості зловживання свободою закріплені у видатній пам'ятці конституційного права Франції – Декларації прав людини і громадянина від 26.08.1789 р. Відповідно до ст. 4 Декларації прав людини і громадянина, свобода полягає в можливості робити все, що не завдає шкоди іншому. Отже, здійснення природних прав кожної людини обмежене лише тими рамками, які забезпечують іншим членам суспільства користування такими самими правами [4, с. 107].

Як свідчить історія становлення та подальшого розвитку правових інститутів у законодавстві Франції, права проявляються не ізольовано одне від одного, вони співіснують, тому той, хто користується правом, зобов'язаний зважати на інтереси оточуючих, що наділені юридичним захистом, не даючи можливості собі вторгнень до сфери юридичного панування інших суб'єктів. Будь-які ексцеси в застосуванні права, через які це панування утискається або обмежується, є зловживаннями правом, і винний у них повинен бути присуджений до відшкодування всієї завданої ним шкоди [5, с. 36].

У вітчизняному законодавстві в найконцептуальнішому вигляді заборона зловживання правом закріплена в ст. 23 Конституції України від 28.06.1996 р. [6], відповідно до якої кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права та свободи інших людей, і має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості. За часи незалежності України поняття «межі та обмеження правом» вперше отримало законодавче закріплення у ст. 13 ЦК України, що має назву: «Межі здійснення цивільних прав» [7, с. 48]. Відповідно до ч. 3 ст. 13 ЦК України, не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах. Частиною 6 ст. 13 ЦК України передбачено, що в разі недодержання особою за здійснення своїх прав вимог, які встановлені чч. 2–5 цієї статті, суд може зобов'язати її припинити зловживання своїми правами, а також застосувати інші наслідки, встановлені законом. Крім того, згідно з ч. 3 ст. 16 ЦК України суд може відмовити в захисті цивільного права та інтересу особи через порушення нею положень чч. 2–5 ст. 13 ЦК України. Зазначені положення цивільного законодавства використовуються зокрема й для учасників сімейних правовідносин.

У науковій літературі тлумачення поняття «зловживання» вказують на таку особливість зловживання, як використання «добрих засобів» для завдання негативних наслідків, зла, шкоди. У разі зловживання застосовують «добрі засоби», котрі від початку не призначені для завдання зла, зокрема довіра, повноваження, право. Зловживання цілком органічно пов'язується з поняттями, що мають позитивне змістовне навантаження, утворюючи в такий спосіб логічні словосполучення, наприклад, зловживання довірою, повноваженнями, правом [8, с. 20].

В юридичній літературі під зловживанням правом (суб'єктивним) заведено вважати особливий вид юридично значущої поведінки, тобто соціально шкідливі вчинки суб'єкта права, використання недозволених конкретних форм у межах дозволеного законом загального типу поведінки, що суперечить цільовому призначенню права. Згідно з ч. 3 ст. 13 ЦК України (що в окремих випадках може застосовуватись до

регулювання сімейних відносин) не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах. Зловживання сімейними правами полягає, насамперед, у їхньому недобросовісному здійсненні.

Уваги заслуговує клопотання, що надійшло до Конституційного Суду України з проханням дати офіційне тлумачення положень чч. 2, 3, 6 ст. 13 ЦК України, зокрема визначити поняття «зловживання правом» у розумінні положень ст. 13 ЦК України та роз'яснити, які дії особи (правомірні, неправомірні) можуть бути визнані зловживанням правом, чи є зловживання правом у розумінні норм ст. 13 ЦК України підставою для відшкодування завданої шкоди. На жаль, Конституційний Суд України відмовив у відкритті конституційного провадження у справі на підставі невідповідності конституційного подання вимогам, передбаченим Законом України «Про Конституційний Суд України» [9]. Проте саме уточнення щодо розуміння поняття «зловживання правом», встановлення його правової природи, сутності ознак та особливостей уповноваженими на те органами зможе забезпечити правильне й законне його застосування на практиці.

Зазвичай вважають, що будь-які дії, вчинені з наміром завдати шкоди, навіть якщо ця мета не єдина, чи принаймні головна, є формою зловживання правом [10, с. 116]. Крім того, не є винятком й інші форми зловживання суб'єктивним правом, однак у положеннях законодавства України вони можуть чітко і не зазначатись.

Існує позиція, що термін «зловживання правом» у його буквальному розумінні означає використання права заради зла, якщо уповноважений суб'єкт володіє суб'єктивним правом, діє в його межах, але завдає якої-небудь шкоди правам інших або суспільству загалом. Наприклад, член родини наймача житлового приміщення, зловживаючи своїм правом, без якихось причин не дає згоди на обмін, звужуючи у такий спосіб права інших членів родини [11, с. 162–166], або батьки використовують належне їм право на особисте виховання дитини всупереч його призначенню. А шкодить інтересам дитини все те, що тягне за собою її неправильне виховання [12, с. 71] (наприклад, один з батьків, з яким постійно проживає дитина, чинить опір іншому на побачення з дитиною).

Проте концепція «зловживання правом» в юридичній літературі не завжди сприймалась позитивно. Так, М. Малейн пише, що термін «зловживання правом» позбавлений сенсу, оскільки поєднує взаємовиняткові поняття. Здійснення права не може бути протиправним, а отже, й зловживанням. Дії, що йменуються зловживанням правом, насправді вчиняються за межами права, тобто якщо особа переходить межі дозволеного, діє всупереч праву [13, с. 68–69]. Теорія зловживання правом заснована на недостатньо обміркованій термінології. Її формула «зловживання правом» є ніщо інше, як суперечність, тож,

якщо я користуюсь власним правом, то моя дія припустима, а якщо вона недозволена, то саме тому, що я переходжу межі свого права та дію без права. Тобто будь-яке зловживання вже тому, що воно недозволене, не є здійсненням права, і що зловживання правом не являє собою юридичну категорію, відмінну від недозволеної дії [14, с. 173]. Тому «зловживання суб'єктивним правом» існує за межею права як такого.

Так, М. Логвінова, досліджуючи проблеми зловживання батьківськими правами, вказує, що коли батьки привчають дітей до вживання алкогольних напоїв, жебракування, вони не зловживають правом (в них такого права немає), вони діють за межами права дозволеної поведінки, і у такий спосіб вчиняють протиправне діяння. Але КК України містить норму, яка передбачає настання кримінальної відповідальності за зловживання опікунськими правами (ст. 167). Під зловживанням опікунськими правами кримінальне право розуміє або використання їх у корисливих цілях (зайняття житлової площі підопічного, переоформлення квартири на своє ім'я), або залишення підопічного без нагляду (брак контролю за поведінкою, навчанням, відсутність уваги до стану його здоров'я). Тож виявляється, що цивільне та сімейне законодавство не дають визначення поняттю «зловживання правом», а норми кримінального законодавства, без розуміння самої сутності зазначеного терміну, запроваджують за зловживання правом кримінальну відповідальність [15, с. 41].

У сучасній науці є й інша концепція розуміння визначення зловживання правом. О. Скакун трактує зловживання правом як особливий вид юридично значущої поведінки, яка полягає в соціально шкідливих вчинках суб'єкта права, використанні недозволених конкретних форм у межах дозволеного законом загального типу поведінки, що суперечить цільовому призначенню права [16, с. 116]. Разом з тим, зловживання правом є такою формою реалізації (здійснення) права, через яку заподіюється шкода іншим учасникам суспільних відносин унаслідок виконання права всупереч його цільовому призначенню, або здійснення дій, що виходять за межі наданих законом прав, якщо такі межі й мета здійснення права встановлені в законі [17, с. 79].

Зловживання правом – це протиправна поведінка, у процесі та в результаті чого суб'єкт права, маючи на меті заподіяти шкоду іншим суб'єктам або свідомо припускаючи її настання, здійснює певне суб'єктивне юридичне право, зміст якого сформульований відносно визначено й тому може бути витлумачений неоднозначно [18, с. 53]. В. Резнікова, досліджуючи проблематику поняття зловживання правом, об'єднувала ознаку про вчинення уповноваженою особою дій усупереч призначенню суб'єктивного права з характеристикою здійснення права як недобросовісного й такого, що заподіює шкоду суспільним інтересам та/або особистим інтересам третіх осіб чи створює реальну

загрозу її заподіяння за формальної правомірності дій [19, с. 34]. Отже, обґрунтовуючи науково-теоретичні підходи до категорії «зловживання правом», варто зазначити, що вчені підтримують позицію щодо включення до сутності ознак зловживання суб'єктивним правом суперечність меті уповноваженої особи (головного призначення права).

На етапі формування та створення громадського суспільства надання індивіду можливості здійснювати права на власний розсуд, а не заради певної загальної мети, загальне призначення суб'єктивних прав не може розглядатися як основна проблема. Підстава для визначення мети права виявляється зацикленою власне на самій особі [20, с. 37–38]. Тож, з огляду на усталене вживання термінів, зловживання суб'єктивним сімейним правом – це використання права з порушенням меж його дії, яке проявляється в недобросовісному вчиненні учасником сімейних відносин юридичних дій, що складають зміст чітко визначеного суб'єктивного сімейного права, зокрема всупереч меті та моральним засадам суспільства.

Окремої уваги потребує позиція щодо необхідності «відродження» в положеннях СК України норми, яка б передбачила позбавлення батьківських прав у разі зловживання батьківськими правами. Зловживання батьківськими правами як один із проявів протиправної поведінки батьків у структурі цивільноправової відповідальності батьків за порушення, вчинені неповнолітніми, входить до складу порушення, вчиненого батьками щодо своїх дітей [15, с. 43]. Тож передумовою виникнення зловживання правом на практиці є випадки (деякі прогалини у сімейному законодавстві) або недостатня чіткість правової регламентації тих чи інших суспільних відносин, що дає змогу учасникам нехтувати суб'єктивним правом.

Аналізуючи наявну доктрину сімейного права, зловживання сімейними правами, на думку вчених, можна поділити на такі види:

Легалізоване зловживання суб'єктивним сімейним правом: явно не виходить за межі встановленого СК України суб'єктивного права. Такий підхід обґрунтовують тим, що зловживання батьківськими правами може бути правомірним з огляду на особливу природу та специфіку сімейних правовідносин. Цей підхід є цілком слушним, проте окреслені висновки потребують додаткової аргументації та дослідження.

Зазвичай зловживання є протиправною поведінкою, яка спрямована на порушення прав і законних інтересів. Проте правомірна (легалізована) поведінка, внаслідок якої завдано шкоди або створено загрозу заподіяння шкоди, насамперед навряд чи може визнаватися зловживанням, оскільки в діях особи бракує склад правопорушення [15, с. 41–42]. Водночас встановленими залишаються винятки з зазначеного правила, зокрема, коли відбуваються зловживання батьківськими правами, таке зловживання може бути правомірним (легалізованим). Межу між

правомірною поведінкою батьків і зловживанням батьківськими правами встановити важко, а інколи майже неможливо. Однак можна встановити критерії, за якими поведінку батьків або одного з них (опікунів, піклувальників, тощо) як безпосередніх учасників сімейних відносин вважатимуть зловживанням сімейними правами. До таких критеріїв належать: протиправність діяння, яка загалом виражається у використанні батьківських прав всупереч інтересам дитини; вина; завдана немайна або майнова шкода або створення загрози заподіяння такої шкоди.

Не легалізоване зловживання суб'єктивним сімейним правом (неприпустиме), що явно виходить за межі встановленого СК України обсягу суб'єктивного права, є неправомірним: порушує моральні засади суспільства, суперечить меті здійснення права (зловживання батьківськими правами – заподіяння фізичної, психічної, моральної шкоди дитині). Такий підхід є прийнятнішим для сучасної науки сімейного права України, саме тому вчені вважають, що зловживання сімейним правом може здійснюватись лише в разі незаконної (протиправної, аморальної) поведінки учасників сімейних відносин.

Висновки. Отже, обґрунтовуючи науково-теоретичні підходи до категорії «зловживання правом», варто зазначити, що вчені здебільшого підтримують позицію щодо включення до сутності ознак зловживання суб'єктивним правом суперечність меті уповноваженої особи (головного призначення права). У такий спосіб під зловживанням суб'єктивними правами (в контексті зловживання особистими немайними та майновими правами учасників) у науці запропоновано розуміти соціально шкідливу, протиправну поведінку суб'єкта суспільних відносин у межах правових норм, яка не передбачена ні цивільним, ні сімейним законодавством України.

Під зловживанням суб'єктивним сімейним правом розуміється використання права з порушенням меж його дії, яке проявляється в недобросовісному вчиненні учасником сімейних відносин юридичних дій, які складають зміст чітко визначеного суб'єктивного сімейного права, зокрема всупереч меті та моральним засадам суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кот О. О. Проблеми зловживання суб'єктивним правом у цивільному праві України. *Вісник Національної академії правових наук України*. № 4 (75). 2013. С. 133-141.
2. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. Санкт-Петербург: Издание поставщиков двора его императорского величества товарищества М. О. Вольф, 1903. Т. 1: А-З. 1724 с.
3. Бусел. В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.

4. Еллинек Г. Декларация прав человека и гражданина. Москва: Типография Товарищества И. Д. Сытина, 1905. 107 с.
5. Волков А. В. Злоупотребление гражданскими правами. *Проблемы теории и практики*. Москва: Волтерс Клувер, 2009. 464 с.
6. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
7. Кожевнікова В. О. Межі здійснення прав суб'єктів сімейних відносин. *Приватне право і підприємництво: збірник наукових праць*; редкол.: О. Д. Крупчан (гол. ред.) та ін. Київ: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України, 2015. Вип. 15. С. 48–53.
8. Пашутіна В. Ю. Зловживання корпоративними правами: цивільно-правовий аспект: дисертація. Київ, 2014. 233 с.
9. Про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частин другої, третьої, шостої статті 13 Цивільного кодексу України: Ухвала Конституційного Суду України від 24.01.2007 р. № 7-у/2007. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v007u710-07>.
10. Кот О. О. Здійснення та захист суб'єктивних цивільних прав: проблеми теорії та судової практики. Київ: Алерта, 2017. 494 с.
11. Цатурова М. К. Три века русского развода (XVI–XVIII века). Москва: Логос, 2012. 288 с.
12. Мироненко В. П. Відповідальність батьків за неналежне виховання дітей за сімейним та цивільним законодавством України: дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2000. 193 с.
13. Малєин Н. Г. Гражданский закон и права личности в СССР. Москва: *Юридическая литература*, 1981. 216 с.
14. Глібко С. В. Зловживання правом при здійсненні банківської діяльності. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2010. № 929. С. 173. (Серія: право. Спеціальний випуск).
15. Луць В. В. Деякі аспекти приватного регулювання договірних відносин у господарській діяльності. Розробка механізму правового регулювання договірних відносин у підприємницькій діяльності / за ред. академіка АПрН України В. В. Луця. Київ: НДІ приватного права і підприємництва АПрН України, 2009. С. 40-45.
16. Скаун О. Ф. Теорія держави і права: підручник; пер. з рос. Харків: Консум, 2006. 656 с.
17. Хміль М. М. Принцип неприпустимості зловживання правом (теоретико-правові аспекти): дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Харків, 2005. 199 с.
18. Полянський Т. Т. Зловживання правом: загально-теоретична характеристика: дис. канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2011. 53 с.
19. Резнікова В. В. Зловживання правом: поняття та ознаки. Університетські наукові записки. 2013. № 1 (45). 34 с.
20. Серьогін С. Ю. Зловживання правом у сфері корпоративних відносин (порівняльно-правовий аспект): дис. канд. юрид. наук. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2015. 200 с.

Стаття надійшла до редакції 30.09.2020.

Kozhevnikova V., Kabenok J. Abuse of subjective family law.

Background. Problems of abuse of subjective civil law have aroused special interest among researchers of civil science. At the same time, scholars have ignored the problem of abuse of subjective family law, the specifics and features that are inherent in family law science given the unique legal nature of the industry.

Analysis of recent research and publications has shown that despite the existence of some scientific works in civil doctrine, the chosen topic remains unresolved, an important scientific problem on the essence of understanding the legal category of abuse of family law and related features of subjective rights.

The purpose of the study is to substantiate scientific and theoretical approaches to the category of «abuse of rights», which are related to the laws of legal regulation of abuse of subjective personal non-property and property rights of family members and determine the legal understanding of abuse of family law.

Materials and methods. To achieve this goal and fulfill the tasks, in the process of scientific research a set of methods of scientific knowledge is used. The methodological basis of scientific work were general philosophical approaches, as well as general scientific and special scientific methods, which provided the opportunity to establish the essence and legal understanding of the concept of abuse of family law.

Results. The legal literature in general covers different approaches to the legal understanding of the abuse of subjective law in general. The analysis of the problem of abuse of law is closely related to the need to clarify the very concept of «subjective law», which in particular means the implementation of actions by an authorized person contrary to the purpose of subjective law with the characterization of the law as unfair and harmful to public interests and / or personal interests of third parties or creates a real threat of its infliction in the formal legality of actions.

It is established that abuse of family rights can be divided into such types as: 1) legalized abuse of subjective family law, which occurs when it clearly does not go beyond the established by the IC of Ukraine subjective right, in essence can be legitimate given the special nature and specifics of family relationships; 2) non-legalized abuse of subjective family law (inadmissible), which clearly goes beyond the scope of subjective law established by the IC of Ukraine, is illegal, i.e. violates the moral principles of society, contradicts the purpose of the right (abuse of parental rights – causing physical, mental, moral harm to the child).

Conclusion. Thus, in contrast to existing publications in civil law doctrine, the author's position is formulated that the abuse of subjective family law means the use of law in violation of its limits, which is manifested in unfair commission of family law legal actions that constitute a clearly defined content of subjective family law, in particular contrary to the purpose and moral principles of society.

Keywords: subjective law, exercise of law, family relations, jurisdiction, parental rights, child, abuse.

REFERENCES

1. Kot, O. O. (2013). Problemy zlovzhyvannja sub'jektyvnym pravom u cyvil'nomu pravi Ukrai'ny [Problems of abuse of subjective law in civil law of Ukraine]. *Visnyk Nacional'noi' akademii' pravovyh nauk Ukrai'ny – Bulletin of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 4 (75), 133-141 [in Ukrainian].
2. Dal' V. (1903). Tolkovyj slovar' zhivogo velikoruskogo jazyka. [Explanatory dictionary of the living Great Russian language]. St. Petersburg: Edition of suppliers of the court of His Imperial Majesty's Society MO Wolf, (Vol. 1: AZ) [in Russian].
3. Busel, V. T. (2005). Velykyj tlumachnyj slovnyk suchasnoi' ukrai'ns'koi' movy [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. Irpen: Perun [in Ukrainian].
4. Ellinek, G. (1905). Deklaracija prav cheloveka i grazhdanina [Declaration of Human and Civil Rights]. Moscow: ID Sytin Society Printing House [in Russian].
5. Volkov, A. V. (2009). Zloupotreblenie grazhdanskimi pravami [Abuse of civil rights]. *Problemy teorii i praktiki – Problems of theory and practice*. Moscow: Walters Clover [in Russian].
6. Konstytucija Ukrai'ny vid 28.06.1996 r. [The Constitution of Ukraine of June 28, 1996 № 254k / 96-VR] (1996). *Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrai'ny – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 30. Art. 141 [in Ukrainian].
7. Kozhevnykova, V. O. (2015). Mezhi zdijsnennja prav sub'ektiv simejnyh vidnosyn [Limits of exercising the rights of subjects of family relations] *Pryvatne pravo i pidpryjemnyctvo: zbirnyk naukovykh prac' Private Law and Entrepreneurship*. Naukovo-doslidnyj instytut pryvatnogo prava i pidpryjemnyctva imeni akademika F. G. Burchaka Nacional'noi' akademii' pravovyh nauk Ukrai'ny Research Institute of named after Academician FG Burchak of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine. Kyiv, (Is. 15), (pp. 48-53) [in Ukrainian].
8. Pashutina, V. Ju. (2014). Zlovzhyvannja korporatyvnymy pravamy: cyvil'no-pravovyj aspekt: dysertacija [Abuse of corporate rights: civil law aspect: dissertation]. Kyiv [in Ukrainian].
9. Pro vidmovu u vidkrytti konstytucijnogo provadzhennja u spravi za konstytucijnym podannjam 47 narodnyh deputativ Ukrai'ny shhodo oficijnogo tlumachennja polozhen' chastyn drugoi', tret'oi', shosto' statti 13 Cyvil'nogo kodeksu Ukrai'ny: Uhvala Konstytucijnogo Sudu Ukrai'ny vid 24.01.2007 r. № 7-u/2007 [On refusal to initiate constitutional proceedings in the case on the constitutional petition of 47 people's deputies of Ukraine regarding the official interpretation of the provisions of parts two, three, six of Article 13 of the Civil Code of Ukraine: Ruling of the Constitutional Court of Ukraine of 24.01.2007]. Oficijnyj veb-portal Verhovnoi' Rady Ukrai'ny – Official web portal of the Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v007u710-07> [in Ukrainian].
10. Kot, O. O. (2017). Zdijsnennja ta zahyst sub'jektyvnyh cyvil'nyh prav: problemy teorii' ta sudovoi' praktyky [Implementation and protection of subjective civil rights: problems of theory and practice]. Kyi'v: Alerta [in Ukrainian].
11. Caturova, M. K. (2012). Tri veka russkogo razvoda (XVI–XVIII veka) [Three centuries of Russian divorce (XVI-XVIII centuries)]. Moscow: Logos [in Russian].
12. Myronenko, V. P. (2000). Vidpovidal'nist' bat'kiv za nenalezhne vyhovannja ditej za simejnym ta cyvil'nym zakonodavstvom Ukrai'ny: dys. kand. juryd. nauk [Responsibility of parents for improper upbringing of children under family and civil legislation of Ukraine: candidate's thesis] Kyi'v [in Ukrainian].

13. Malein, N. G. (1981). Grazhdanskij zakon i prava lichnosti v SSSR [Civil law and individual rights in the USSR]. *Juridicheskaja literatura – Legal Literature*. Moscow [in Russian].
14. Glibko, S. V. (2010). Zlovzhyvannja pravom pry zdijsnenni bankivs'koi' dijal'nosti [Abuse of law in the implementation of banking activities]. *Visnyk Harkivs'kogo nacional'nogo universytetu imeni V. N. Karazina. Pravo. Special'nyj vypusk – Bulletin of Kharkiv National University named after VN Karazin. Law. Special issue*, 929 [in Ukrainian].
15. Luc', V. V. (2009). Dejaki aspekty pryvatnogo reguljuvannja dogovirnyh vidnosyn u gospodars'kij dijal'nosti [Some aspects of private regulation of contractual relations in economic activity]. Rozrobka mehanizmu pravovogo reguljuvannja dogovirnyh vidnosyn u pidprijemnyc'kij dijal'nosti – Development of the mechanism of legal regulation of contractual relations in business. Kyi'v: NDI pryvatnogo prava i pidprijemnyctva APrN Ukrai'ny (pp. 40-45) [in Ukrainian].
16. Skakun, O. F. (2006). Teorija derzhavy i prava [Theory of State and Law]. Pidruchnyk (per. z ros.). – Textbook (lane. from the Russian). Kharkiv: Consum [in Ukrainian].
17. Hmil', M. M. Pryncyp neprypustymosti zlovzhyvannja pravom (teoretyko-pravovi aspekty): dys. kand. juryd. nauk: spec. 12.00.01 [The principle of inadmissibility of abuse of law (theoretical and legal asp) [in Ukrainian].
18. Poljans'kyj, T. T. (2011). Zlovzhyvannja pravom: zagal'no-teoretychna harakterystyka: dys. kand. juryd. nauk: 12.00.01 [Abuse of law: general theoretical characteristics: dis. of Cand. of jurid. Sciences: 12.00.01.]. L'viv [in Ukrainian].
19. Rjeznikova, V. V. (2013). Zlovzhyvannja pravom: ponjattja ta oznaky // [Abuse of law: concepts and signs] *Universytets'ki naukovy zapysky – University scientific notes*, 1 (45) [in Ukrainian].
20. Ser'ogin, S. Ju. (2015). Zlovzhyvannja pravom u sferi korporatyvnyh vidnosyn (porivnjal'no-pravovyj aspekt): dys. kand. juryd. nauk. [Abuse of law in the field of corporate relations (comparative legal aspect): dis. of Cand. of jurid. Sciences]. Kyi'vs'kyj nacional'nyj universytet imeni Tarasa Shevchenka. Kyi'v [in Ukrainian].